

DOI: 10.36719/2663-4619/56/24-27

Aynur Əfsər qızı Quliyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
aynurmurad@yahoo.com

İNGİLİS DİLİNDƏ OLAN HƏNDƏSİ METAFORALAR

Xülasə

Məqələmizin mövzusu ingilis dilində həndəsi metaforadır. Metafora həm ingilis dilində, həm də bir çox digər dillərdə olduqca çoxdur. Metaforalar çox vaxt ədəbiyyatla əlaqələndirilir, lakin fərq etmədən gündəlik danışılarda istifadə olunur. İngilis dilində metaforanın rolu nitqi məcazi mənə daşıyan ifadələrə və cümlələrə ekspressivlik verən ifadələrə zəngin etməkdir. Bu isə ingilis dilini yalnız savadlı öyrənmək deyil, həm də ingilis dilində nitqi gözəlləşdirməkdir. Metaforalar dili zənginləşdirir və dil biliklərinin yüksək səviyyəsini göstərir. Buna görə də ingilis dilini öyrənərkən gündəlik lüğət, idiomlar, frazeoloji birləşmələrlə yanaşı bir neçə ümumi gözəl metafora öyrənmək faydalı olacaqdır. Həndəsi metafora müasir ingilis iqtisadi diskursunun vacib bir elementi sayıla bilər və buna görə rabitə də buna görə idrak çərçivəsində xüsusi bir status qazanır. Məqalədə məhz Circle və Round olan sözlərin mənbə sferaları olan metaforik modellərin zəngin palitrasını göstərməyə çalışdıq. Tədqiqat həmçinin göstərdi ki, ingilis dilində bir çox həndəsi metaforalar mövcuddur və onlar iqtisadi reallığın konseptuallaşdırılması və təsnifatının idrak proseslərində fəal istifadə olunur.

Açar sözlər: *metafora, həndəsi fiqur, həndəsi metafora, cümlə, məcazi mənə*

Geometric metaphors in English language Summary

The article is devoted to the study of geometric metaphor in the modern English language. Metaphor quite often can be found both in English and in many other languages. Very often metaphors are associated with the letter, but without noticing it, they often use them in everyday speech. The role of a metaphor in the English language is to diversify speech with turns that have a figurative meaning that gives expressiveness to phrases and sentences. To make English speech not only literate, but also beautiful. Metaphors enrich the language and show a high level of language proficiency. Therefore, when learning English, along with everyday vocabulary, idioms, phrasal verbs, it is not out of place to learn some common beautiful metaphors. The geometric metaphor can be considered an important element of the modern English economic discourse and correspondingly communication, thus it obtains a special status in the frame of cognition. It is understood from the research there are a lot of geometric metaphors and is actively used in the cognitive processes of conceptualization and classification of economic reality.

Key words: *metaphor, geometric figure, geometric metaphor, sentence, figurative meaning*

Giriş

Müasir dilçilikdə uzun müddət metaforanın öyrənilməsi çoxyönlü və qeyri-müəyyən olduğuna görə aktual olaraq qalır. Dilçilərin izah etdikləri kimi, metafora fiziki və sosial təcrübəmizlə bağlı bildiklərimizi saysız-hesabsız digər mövzuların anlaşılmasını təmin etmək üçün istifadə etməyə imkan verən əsas ağıl mexanizmidir. Hər bir danışıda işlədilən metaforalar əsas anlayışlarımızı formalaşdırdığına görə, hisslərimizi və hərəkətlərimizi heç bir fərq olmadan formalaşdırma bilən sözlərdir. Məsələn, "All religions, arts, and sciences are branches of the same tree" A.Einstein. Təbii ki, bu cümləni işlədərkən A.Eynşteyn hər hansı bir ağacdan danışmırdı. O, bütün elmlərin arasında olan əlaqəni nəzərdə tuturdu.

Metafora dili zənginləşdirir və dil biliklərinin yüksək səviyyəsini göstərir. Hər hansı dili öyrənərkən gündəlik söz, idiomlar və frazeoloji birləşmələrlə yanaşı bir neçə ümumi metafora da öyrənilir. Metafora, bənzətmə, müqayisə və ya oxşarlığa əsaslanaraq bir obyekt və ya hadisəni müəyyən etmək üçün məcazi mənada söz və ifadələrin işlədilməsindən ibarətdir:

Catherine gave him a cold look.

Baby, you're a firework.

Bir çox başqa dillərdə olduğu kimi ingilis dilində də metaforalara tez-tez rast gəlmək olur. Çox vaxt metaforalar ədəbiyyatla, musiqilə, yazı ilə əlaqələndirilir, lakin fərq etmədən onlardan tez-tez gündəlik nitqdə istifadə edilir. Kiminsə "məcazi olaraq danışdığını" eşitsək, bu o deməkdir ki, onların dediklərini həqiqət kimi deyil, daha çox fikir olaraq qəbul etməliyik. Məsələn, son dövrdə, daha çox imtahan sonra tələbələr belə bir cümlə işlədirlər: "That test was murder" ("Bu test, imtahan qətl, ölüm idi"). İmtahan

haqqında şərhlər verdikləri təqdirdə, onların hələ də sağ olduqlarını ədalətli bir şəkildə təxmin edirlər, buna görə də belə şərhlər metaforanın və ya məcazi danışmağın bir nümunəsi hesab olunur.

İngilis dilində danışığı nəinki savadlı, həm də gözəl etmək, ifadələrə və cümlələrə ekspressivlik, bədiilik vermək, məcazi mənə kəsb edərək nitqi genişləndirməkdə metaforanın rolu böyükdür. Gündəlik danışıda tez-tez rast gəldiyimiz bir sıra şərti metaforalara nəzər yetirək:

Her voice is music to his ears. (This implies that her voice makes him feel happy)

My brother was boiling mad. (This implies he was too angry).

The skies of Jane's future began to darken. (This implies that the coming times are going to be hard for her).

Metaforaları həyatımızın demək olar ki, hər hansı bir sahəsində istifadəsini izləyə bilərik. İngilis dilindəki bir çox söz qeyri-müəyyənliyinə görə məcazi olaraq istifadə edilə bilər ki, bu da nitqin daha parlaq, rəngarəng və ifadəli olmasına kömək edir. Yaxşı nitq tərzinin, nitq formasının göstəricisi danışq zamanı ingilis dilində işlədilən metaforanın olmasıdır.

Gündəlik həyatımız tez-tez siyasət, iqtisadiyyat, ekologiya, idman, həndəsə ilə əlaqəli eşitdiyimiz bir sıra metaforalardan da ibarət olur.

Bəzi dilçilər metaforaların kommunikativ xəttini, xüsusən vizual məlumatların şifəhləşməsi prosesində mühüm rol oynayan həndəsi metaforaları vurğulamağı üstün tuturlar. V.M.Toporov öz tədqiqat işində həndəsi konseptuallaşdırmanın mahiyyətini, adi həndəsi fiqurlar anlayışlarının semantik təmsilçiliyinin xüsusiyyətlərini öyrənməkdə rolunu açdı. Bu araşdırmanın daha dərinəndən araşdırılması, həndəsi cisimlərin həssas təcrübə sahəsi və düşüncə sahəsi ilə əlaqəsi və rəmzləri barədə qənaətə gəlməyə imkan verdi [4].

Həndəsi anlayışlar və rəqəmlər zəngin bir simvolik əlaqəli bazaya malikdir və həndəsi simvollar müxtəlif növ mədəni məlumatlarla çox zəngin görünür. Biz bilir ki, həndəsə həndəsi formaların xassələrini öyrənən bir elmdir: kvadrat, dairə, pira- mida sferası, çevrə və s.

Həndəsi işarələrin dili üçün xüsusi maneələr yoxdur və bu müəyyən bir dil qruplarının ətrafındakı dünya ilə əlaqələrini əks etdirir.

Müasir İngilis dilində həndəsi metaforaların istifadəsi, yerli dillərin fərqli siyasi, iqtisadi, sosial və digər proseslər və gerçəklik haqqında tanış məkan anlayışlarında həqiqətlər barədə məlumat vermək istəyi ilə əlaqədardır.

Danışqda istifadə edilən bir dil vahidi kimi həndəsi metafora, müasir ingilis dilində idrak, modelləşdirmə, nominativ, vizual, praqmatik, mədəni etiketli funksiyaları yerinə yetirir.

Fərqli bir mənada bir insanın xasiyyət əlamətlərinin və ya digər anlayışların həndəsi formaları dil məkanında həndəsi fiqurlar vasitəsilə ifadəsi həndəsi metaforadır. Şüuraltı formada, dinləyicilərin diqqətini əldə etmək və saxlamaq üçün simvollar və metaforaların işlədilməsi ən yaxşı üsuldur. Simvollar (işarələr, rəmzlər) və metaforalar həm məlumatın mənasını genişləndirir, həm də təsir baxımından fərqlənir. Simvolik bir əlaqə qısa, konkret məlumat verir, metaforik əlaqə isə müəyyən olunmuş elementləri birləşdirərək məlumat verir. Müasir ingilis dilində əsas həndəsi anlayışların, həndəsi fiqurların adları, işarələri, onların əlamətləri, həndəsi münasibətlər və ölçülər, həndəsi metaforanın mənbə sferası kimi çıxış edir. Həndəsi metafora ingilis dilinin həndəsi məkanla qarşılıqlı təsir təcrübəsini əks etdirir. Koqnitiv mexanizminin əsasını gerçəkliyin cisim və hadisələrini görmə qabiliyyətli və qavrayışla qəbul edilən formalar, həndəsi konsepsiya və rəqəmlərin əlamətləri ilə müqayisə etmək təşkil edir. Hər bir həndəsi forma, fiqur müəyyən bir nöqtə və ya daha mücərrəd bir konsepsiya olsun, bir fikri çatdırmaqda rol oynayır. Sərbəst halda olan söhbətlər, metaforalar, poetik sərbəstlik - bütün bunlar sözün əslində işləməyən proqnozların yenidən düşünlməsi üsullarıdır.

Circle və Round olan sözlərin mənbə sferaları olan metaforik modellərin zəngin palitrası metaforik olaraq düşünlmüş adların doğma ingilis dilli dünyanın konseptual mənzərəsinin əhəmiyyətli bir parçasını meydana gətirdiyini göstərir:

CIRCLE - object of a round shape (dəyirmi bir forma), circle – community (cəmiyyət), circle – professional society (peşə ilə bağlı cəmiyyət), circle – dövr; Round – complete (dəyirmi, girdə, kəsirsiz), round- a circular piece of a particular substance (müəyyən bir maddənin dairəvi parçası), round - an act of visiting a number of people or places in turn (növbə ilə bir sıra insanları və ya yerləri ziyarət etmək hərəkəti).

Dairə digər bir dairə (circle and round) ilə bağlandığı üçün bu həndəsi anlayışlar bir-biri ilə bağlanır. Bu rəqəmlərin şəkli ilə müxtəlif cisimlərin oxşarlığı bir sıra məcazi mənələrdə öz əksini tapmışdır: dark circles under his eyes, circle of light. Gəlin Circle sözü ilə bağlı sadə cümlələri nəzərdən keçirək:

Uşağın çəkdiyi bir formaya işarə edərək deyirik: You've drawn a circle (Sən bir dairə şəkli çəkmisən).

I need a circular table to put in that corner (Bu küncdə qoymaq üçün dairəvi masaya ehtiyacım var).

Hər hansı bir əşya təxminən həndəsi dairələrə bənzəyirlərsə biz onları dairələr və ya dairəvi adlandırırıq. Bunu edərkən sərbəst fikir yürüdürük. Bu cür cümlələri rahat şərh etmək üçün bir sıra alternativlərdən istifadə edirik. Bu cür cümlələrin sərbəst təfsiri, (Pat has drawn or the table that I need) Patın çəkdiyi obyekt və ya ehtiyac duyduğum masa, müvafiq alternativlərin heç birinə nisbətən riyazi bir dairənin şəklində daha yaxın bir formaya sahibdir - bu vəziyyətdə sadə həndəsi formalar. Pat tərəfindən çəkilmiş və "Siz bir dairəyə bənzər bir şey çəkdiniz" deyərək həndəsi formanı dəqiq təsvir etmək üçün yəqin ki, heç bir yol yoxdur.

Eyni şeylərlə maraqlanan və ya eyni peşə sahibi olan bir qrup və bir-birini tanıyan və ya bir-biri ilə əlaqəli olan insanlar qrupu məcazi mənalarında 'məhdud əhali və ya bir şey sahəsi' atributunu vurğulayır: *literary circles, newspaper circles, family circle, circle of friends or acquaintances*.

Çox vaxt metaforik köçürmənin əsasını təşkil edən materialın təhlili 'təcrid' və 'dövrəlik' kimi bir dairənin əlamətləridir: *circle of the seasons; come/go/turn full circle*

Bəzən Circle sözü çıxış yolu tapmaqda çətinlik yaradan vəziyyətlərin birləşməsi ilə əlaqəli ümitsiz bir vəziyyətə çevrilmə formasında işlədilir:

Homeowners found that they were trapped in a vicious circle, with their property being worth less every month.

But this circle never attained to the unity of a philosophical school (Lakin bu dairə heç vaxt fəlsəfi bir məktəbin birliyinə nail ola bilmədi)– bu cümlədə circle sözü fəlsəfi cərəyan, fəlsəfi mühit, dərnək sözünün metaforik ifadəsidir.

Başqa bir nümunədə isə circle sözü işarələmək mənasını verir:

The teacher circled the misspelled words.

Ç.H.Liu və C.M.Kennedinin birgə yazdıqları "Form symbolism, analogy, and metaphor" adlı məqalədə üç formada eksperiment aparmışdılar. Araşdırmaçıların birinci eksperimentləri "Şəkilləri rəmlər kimi qiymətləndirin" adlanır. Onların fikrinə görə buradakı nümunələrdə olan bəzi metaforalar klişelərdir (cliche): "life is a real circle" ("həyat əsl çarxdır") and "love is a real circle" ("sevgi sonsuzdur"). Bu kimi klişələr həndəsi metaforaların öyrənilməsinə də ən yaxşı üsul forması ola bilərlər [7].

Bir çox tədqiqatçılar Round və onun rolu haqqında çox şey yazıblar. Dairənin (Round) həndəsi metaforası bütövlük, tamliq baxımından nəzərdən keçirək: in round figures yuvarlaq, təqribi ədəd mənasında işlənir.

In round figures, we've committed thirty two million dollars to Montayne.

Round table – dəyirmi stol deməkdir, ancaq metaforik mənada işlənəndə Round table komanda, qlobal təşkilatlar və dövlət qurumları kimi məlumatlandırma qruplarını təmsil edir:

1) When the founding of the Round Table is ascribed to Merlin it is generally in close connexion with the Grail legend, forming the last of a series of three, founded in honour of the Trinity - the first being the table of the Last Supper, the second that of the Grail, established by Joseph of Arimathea, The number of knights whom the table will seat varies; it might seat twelve or fifty or a hundred and fifty; nowhere, save in Layamon, do we find a practically unlimited power of accommodation.

Round sözü *up* sözünü ilə işlədilsə insanların və ya əşyaların sistemə bir şəkildə toplanması mənasını verir: *She's volunteered to help me round up the people and knows, like, everyone in town.*

"The trees bloom year round for you," *Jule said, following his gaze.* Bu cümlədə isə round sözü zaman zərfliyi –il boyu, il ərzində, il dövründə kimi işlədilir.

Love's law goes round as dumb as rock in space.

Our static love still wears an April face

But marks its fixity, as through a mask

The imp of God speaks, granting what we asked.

A.Marvellin "The Definition of Love" şeirindən götürülmüş bu nümunədə həndəsi fiqurlar məhəbbətin ehtimal olunan sonsuzluğunu təmsil etmək üçün sərhədi, orbiti və lövbərləri müəyyən bir şəkildə ifadə edirlər.

G.L.Kaufman "Iambi-Cylinder" şeirindən götürülmüş bu nümunəyə nəzər yetirsək burada həndəsi formalar musiqinin yayılmasını əks etdirir:

Iambic cylinders are seldom found
because their music goes around and round
so publishers who read them never know
what's printed on the side that does not show [7].
This world goes round and round
Green leaves must turn to brown
What goes up must come down

It all comes back to you
You find whatever you feel
You lose whatever you steal
Just like a spinning wheel
The world goes round and round [8].

T.Pakstonun "This world goes round and round" şeirində round sözü ilə dünyanın fırlanaraq dəyişilməsi, yenilənməsi, itirilənlərin geri gəlməməsi ifadə olunur.

Həndəsi metaforanın funksiyalarını öyrənərək, onların bir sıra amillərdən birbaşa asılı olduğu qənaətinə gəldik: danışanın niyyəti, dünyagörüşü, ünsiyyət vəziyyəti, düşüncə tərz, dəyər sistemi. Həndəsi metaforanın idraki təbiəti və koqnitiv potensialı, dünyanın linqvistik mənzərəsinin yaranmasına öz töhfəsini verən idrak funksiyasının aparıcı rolunu göstərir. Həndəsi metafora, məlumatı bütün doğma dillər üçün əlçatan bir formada təqdim etməyə imkan verir və bununla da qəbuledici ilə ötürücü arasında davamlı qarşılıqlı fəaliyyət üçün bir platforma yaradır.

Aparılan araşdırmadan belə məlum oldu ki, ingilis dilində həndəsi metafora olduqca çoxdur və iqtisadi reallığın konseptualizasiya və təsnifatının idrak proseslərində fəal şəkildə istifadə olunur. Deyə bilərik ki, məqalənin aktuallığı, həndəsi fəza xüsusiyyətlərinin yenidən düşünülməsi əsasında yaradılan metaforik modellər sisteminin, xüsusən həndəsi fiqurların və anlayışların forma və işarələrinin, dünyanın dil mənzərəsinin və ingilis dilinin zehniyyətinin mühüm bir hissəsi olması ilə izah olunur.

Ədəbiyyat

1. Арутюнова, Н.Д. Метафора и дискурс [Текст] / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. - М.: Прогресс, 1990. -С. 5-32.
2. Чудинов, А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: Монография [Текст] / А.П. Чудинов. - Екатеринбург: УрГПУ, 2003.-248 с.
3. Топоров В.Н. Пространство и текст [Текст]// Текст: семантика и структура. М., 1983; Топоров В. Н. Пространство // Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. М., 1994. Т. 2.
4. Hajieva A. English lexicology. Baku, 2011,p.248
5. Lakoff, G. Metaphors we live by [Text] /G. Lakoff // Metaphor and Thought. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. - 276 p.
6. Nicholas Asher. Lexical meaning in context a web of words. Cambridge University Press. 2011, p. 332.
7. link.springer.com › article. Form symbolism, analogy, and metaphor | SpringerLink
8. mydfz.com › twgrar Tom Paxton-Lyrics-This World Goes Round and Round

Rəyçi: dos. Z.Aslanova

Göndərilib: 22.07.2020

Qəbul edilib: 25.07.2020